

ks. Jarosław Wąsowicz SDB*

Archiwum Salezjańskie Inspektorii Pilskiej

WYCHOWAWCZY I EWANGELIZACYJNY WYMIAR PATRIOTYCZNEJ PIELGRZYMKI KIBICÓW NA JASNĄ GÓRĘ

Wstęp

Kościół współczesnych czasów żyje ideą Nowej Ewangelizacji. Pojawiła się ona w teorii i praktyce, nie jako kolejny „ruch” czy „organizacja” wewnątrzkościelna, ale jako swoisty styl duszpasterski będący odpowiedzią wspólnoty wierzących na znaki czasu. Wezwanie do podjęcia się tego wyzwania rozbrzmiewa od czasów *Vaticanium Secundum*. W 1975 roku z okazji dziesiątej rocznicy zakończenia ostatniego soboru papież Paweł VI proklamował adhortację apostolską *Evangelii nuntiandi*, w której zawarł szczegółową charakterystykę współczesnej ewangelizacji. Dokument ten stał się płaszczyzną odniesienia dla idei „Nowej Ewangelizacji”, której pojęcie sprecyzował i dookreślił jej główne zadania Jan Paweł II. Opierać się ona miała na przesłaniu płynącym z ewangelii, pielęgnowanym przez tradycję Kościoła, głoszonemu współczesnemu światu z nową gorliwością, nowymi metodami, w nowych miejscach (*Veritatis splendor*, 106). Jan Paweł II był przekonany, że jedynie Nowa Ewangelizacja może zapewnić odrodzenie chrześcijańskiej świadomości wśród ludzi zagrożonych procesem sekularyzacji i dechrystianizacji (*Christifideles Laici*, 34)¹. Za jego pontyfikatu rozwinęła się ona niezwykle twórczo i w ostatnich trzydziestu latach obserwujemy w Kościele ożywienie aktywności

* ks. Jarosław Wąsowicz SDB – salezjanin, mgr teologii, dr historii, dyrektor Archiwum Salezjańskiego Inspektorii Pilskiej; wicepostulator procesu beatyfikacyjnego męczenników II wojny światowej; wykładowca historii Kościoła w WSD Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie. Naukowo zajmuje się badaniem dziejów młodzieżowej opozycji i NSZZ „Solidarność” w PRL-u, historią Kościoła w tym okresie, martyrologium duchowieństwa polskiego w czasie II wojny światowej oraz po jej zakończeniu, historią salezjanów w Polsce, naukami pomocniczymi historii; zagadnieniem Nowej Ewangelizacji w działalności duszpastersko – wychowawczej salezjanów w Polsce.

¹ Więcej na ten temat zob. Cz. Parzyszek, *Treść pojęcia „nowa ewangelizacja” według Jana Pawła II*, „Kultura – Media – Teologia” 2010, t. 2, nr 2, s. 135–151.

ewangelizacyjnej. Zarówno duchowni, jak i świeccy na całym świecie próbują po dziś dzień owej idei nadać wymiar praktyczny².

W Polsce dzieło Nowej Ewangelizacji jest widoczne w wielu przestrzeniach aktywności wspólnoty Kościoła. W niniejszych rozważaniach chcemy pochylić się nad jedną z nowszych inicjatyw ewangelizacyjnych i zarazem wychowawczych, jaką jest Ogólnopolska Patriotyczna Pielgrzymka Kibiców na Jasną Górę. Analiza tego wydarzenia zostanie przeprowadzona z perspektywy salezjańskiego doświadczenia w zaangażowanie ewangelizacyjne wśród młodzieży³.

Salezianie w Polsce na rzecz Nowej Ewangelizacji

Salezianie zaangażowali się w dzieło Nowej Ewangelizacji w Polsce od początku pojawienia się tego wyzwania duszpasterskiego. Metody wychowawcze stosowane przez nich od czasów założyciela zgromadzenia, św. Jana Bosko, można bez obawy popełnienia nadużycia, określić mianem zwiastuna idei Nowej Ewangelizacji w środowiskach młodzieży. To, co w działalności ks. Bosko szokowało mu współczesnych, w Kościele posoborowym stało się powszechną normą. Zwłaszcza, jeśli przeanalizujemy trzy główne paradygmaty pojęcia, nad którym się tu pochylamy. W Nowej Ewangelizacji, o czym mówią przywołane powyżej dokumenty Kościoła, nie chodzi o głoszenie nowej nauki płynącej z ewangelii, ale jak już wspominaliśmy, by ewangeliczne prawdy, niezmiennie od czasów Jezusa, przekazywać z nową gorliwością, nowymi metodami i w miejscach oraz środowiskach, do których Kościół nie docierał dotąd z przepowiadaniem Słowa Bożego. W czasach ks. Bosko nowością było wyjście z ewangelią do młodzieży na ulice

² Literatura dotycząca teoretycznej i praktycznej analizy Nowej Ewangelizacji jest bardzo bogata. W tym miejscu pozwolę sobie przywołać, kilka przykładowych publikacji, które ukazały się w ostatnim czasie: B. Drożdż, *Nowość Nowej Ewangelizacji*, „Perspektiva. Legnickie Studia Teologiczne – Historyczne” 2012, 1, s. 23–29; Tenże, *Metodologia Nowej Ewangelizacji (definicja i zasady)*, w: *Być solą ziemi. Kościół domem i szkołą komunii. Program duszpasterski Kościoła w Polsce na lata 2010–2013*, red. Sz. Stułkowski, Poznań 2012, s. 212–226; Cz. Parzyszek, *Cele Nowej Ewangelizacji*, „Warszawskie Studia Pastoralne UKSW” 2011, nr 14, s. 40–56; G. Wita, *Areopagi nowej ewangelizacji*, „Studia Salvatoriana Polonica” 2012, t. 6, s. 91–106; P. Drobot, *Nowa ewangelizacja a przekaz wiary chrześcijańskiej*, „Homo Dei” 2012, nr 4, s. 34–53. Nowej Ewangelizacji w całości poświęcony został jeden z numerów (3/2012) „Zeszytów Odnowy w Duchu Świętym”, który ukazał się pod tytułem „*Ewangelia a ewangelizacja*”.

³ Towarzystwo św. Franciszka Salezego, inne funkcjonujące nazwy: Zgromadzenie Salezjańskie, salezianie, (używany skrót: SDB – z włoskiego: Salesiani di Don Bosco). Podstawowym rysem charyzmatu salezjańskiego jest miłość do młodych i realizowanie drogi do świętości przez uczestnictwo w procesie wychowawczym. Salezjańska pedagogika, wypracowana przez ks. Bosko została określona przez niego samego mianem systemu prewencyjnego (uprzedzającego). W Polsce salezianie są obecni od 1892 r. Por. S. Wilk, *Jan Bosko*, w: *Encyklopedia katolicka*, T. 7, red. S. Wielgus i in., Lublin 1997, kol. 760–762; Tenże, *Sto lat apostolatu salezjańskiego w Polsce (1898–1998)*, Lublin–Warszawa 1998, s. 5–12.

miast, do więzień, zakładów pracy, wykorzystanie w ewangelizacji sportu, muzyki, teatru. *Novum* było też spojrzenie na chrześcijańskie wychowanie młodego człowieka w sposób całościowy. Oparte zostało przez wychowawcę z Turynu na trójmianie: rozum, religia i miłość. Takie podejście pozwalało mu wychowywać młodzież nie tylko na dobrych katolików, ale i prawych obywateli służących swojej rodzinie, społeczności, poświęcających się dla innych, wypełniających swoje obowiązki wobec ojczyzny⁴.

Współcześnie właśnie taki model obecności wychowawczej wśród młodych staje się niezwykle aktualnym. Zwłaszcza, że wielu z nich, nawet w najbardziej cywilizowanych częściach świata, doświadcza ubóstwa duchowego i materialnego. Boryka się z problemem właściwego wartościowania, kryzysu autorytetów, relatywizowania przez świat fundamentalnych zasad porządkujących życie w ludzkiej wspólnocie. Metoda wychowawczej i ewangelizacyjnej obecności wśród młodych zaproponowana przed ponad 150 laty przez św. Jana Bosko, jest więc dzisiaj realizowana w wielu duszpasterskich wyzwaniach podejmowanych w ramach Nowej Ewangelizacji. Wybrzmiewa ona bardzo mocno w częstych wypowiedziach Jana Pawła II, który zachęcał, aby wyjść do świata z przesłaniem miłości płynącej z ewangelii Chrystusa, z odwagą rozeznając znaki czasu i nowe miejsca dla skutecznej realizacji posłannictwa Kościoła⁵. Także obecny papież Franciszek często zaś wspomina o wyjściu z ewangelią na peryferie świata, z przesłaniem miłosierdzia, które jest imieniem Boga⁶.

W tym właśnie duchu, analizując historię nowego otwarcia się Kościoła na środowiska młodzieży, zauważyć należy wiele inicjatyw, jakie już od lat siedemdziesiątych XX w. pojawiły się przy udziale salezjanów w polskim Kościele. Dość wspomnieć chociażby trwająca po dziś dzień, a zainaugurowaną w 1979 roku

⁴ Na ten temat zob.: M.T. Chmielewski, *W trosce o wychowanie patriotyczne młodzieży. Refleksje na kanwie systemu wychowawczego św. Jana Bosko*, „Saeculum Christianum” 2005, t. 12, nr 2, s. 181–197; M. Lewko, *Ksiądz Bosko i jego „teatrzyk”*, „Seminare” 1987–1988, t. 9, s. 67–78; J. Marszałek, *Fascynacja sportem inspiracją autoedukacji w systemie profilaktycznym księdza Jana Bosko*, w: *Sport na przełomie tysiącleci: szanse i nadzieje*, red. Z. Dziubiński, Warszawa 2000, s. 255–264.; tenże: *Pedagogia boiska w personalistycznym systemie wychowawczym św. Jana Bosko*, w: *Kościół a sport*, red. M. Barlak, Z. Dziubiński, Warszawa 1995, s. 233–254; K. Niegowski, *Muzyka w systemie wychowawczym salezjanów ks. Bosko*, w: *Ksiądz Bosko i jego system wychowawczy*, red. J. Niewęglowski, Warszawa 2000, s. 190–196.

⁵ Por. S. Buksa, *Doświadczenie wychowawcze św. Jana Bosko w służbie ewangelizacji*, Warszawa 2009; J. Niewęglowski, *Wychowawczo społeczna działalność salezjanów w Polsce w latach 1898–1989*, Warszawa 2011; *Salezjańskie duszpasterstwo młodzieżowe. Podstawowe punkty odniesienia*, tł. M. Stempel, red. D. Bartocha, Kraków 1999, H. Łuczak, *Posługa duszpasterska wśród młodzieży polskiej*, Wrocław 1994, s. 108–188; M. Kalinowski, *Duszpasterstwo młodzieży*, w: *Duszpasterstwo specjalne*, red. R. Kamiński, B. Drożdż, Lublin 1998, s. 25–38.

⁶ Por. Franciszek, *Miłosierdzie to imię Boga. Rozmowa z Andreą Torniellim*, przekł. Joanna Ganobis, Kraków 2016; A. Spandaro, *Il disegno di papa Francesco. Il volto futuro della Chiesa*, Bologna 2013.

przez ks. Andrzeja Szpaka, pielgrzymkę Młodzieży Różnych Dróg, w której swoją drogę do Boga odnajdują młodzi uzależnieni, związani z różnymi subkulturami, wrażliwi, często wykluczeni przez społeczeństwo. Ksiądz Szpak już w 1974 roku rozpoczął duszpasterstwo hipisów i narkomanów, organizował zloty tej młodzieży, rekolekcje, uczestniczył w organizowanych przez to środowisko marszach, protestach antypaństwowych, koncertach⁷. W środowisku salezjańskim zrodziła się także inicjatywa popularnych w latach siedemdziesiątych festiwali piosenki religijnej „Sacrosong”⁸. Stały się one wówczas pewnego rodzaju ruchem, który wypełnił lukę w kulturze masowej jeśli chodzi o twórczość religijną. Na festiwalu te zapraszano wykonawców z różnych krajów, m.in. z bloku państw socjalistycznych (NRD, Czechosłowacja). W latach 1969-1979 odbyło się jedenaście edycji „Sacrosongu”⁹.

Dekada lat siedemdziesiątych była także czasem znacznej aktywizacji tzw. duszpasterstwa stanowego, które skierowane było m.in. do młodych. Salezianie na tym polu wykazali się chociażby w stworzeniu prężnych ośrodków duszpasterstw akademickich, które były przez nich prowadzone m.in. w Warszawie, Łodzi, Wrocławiu, Płocku. Sporą popularnością cieszył się w tym okresie Ruch Światło-Życie założony przez ks. Franciszka Blachnickiego, który korzystał w swoich programach formacyjnych z duchowej spuścizny św. Jana Bosko, współpracując jednocześnie w formacji młodzieży oazowej z salezjanami¹⁰. W tym samym czasie odwoływano się również do nowych form dydaktycznych w katechizacji¹¹. Polscy salezianie w tej dziedzinie odnosili znaczne sukcesy¹².

⁷ Więcej zob. A. Szpak, *Pracuję z narkomanami*, „Znaki Czasu” 1990, nr 18, s. 252–282; Tenże, *Z doświadczeń katechetów w pracy duszpasterskiej wśród narkomanów*, w: *Patologia społeczna wśród młodzieży. Materiały katechetyczne*, red. M. Majewski, Kraków 1985, s. 62–72; W. Michalewski, *Mistycy i narkomani*, Warszawa 1992; M. Jędrzejewski, *Młodzież a subkultura. Problematyka edukacyjna*, Warszawa 1999, s. 148.

⁸ Pierwszy „Sacrosong” odbył się w 1969 r. w Łodzi. Por. J. Pietrzykowski, *Salezianie w Polsce 1945–1989*, Warszawa 2007, s. 331–332; G. Wojczuk, *Sacrosong. Geneza i rozwój na przykładzie dwóch wybranych sacrosongów: łódzkiego i krakowskiego*, „Roczniki Humanistyczne” 1983, t. 31, z. 1, s. 123–133.

⁹ Por. J. Pietrzykowski, *Salezianie w Polsce 1945–1989*, Warszawa 2007, s. 315–349.

¹⁰ Więcej zob. M. Paluch, *Zarys historii Ruchu Światło-Życie*, Lublin–Kraków 1998; A. Grajewski, *Blachnicki Franciszek Karol (1921–1987), kapłan diecezji katowickiej*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, red. J. Myszor, t. I., Warszawa 2002, s. 16; Tenże, *Oskarżony ks. Franciszek Blachnicki*, „Więź” 2001, nr 5, s. 112–128; M. Ostrowski, *Ruch Światło-Życie*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006, s. 759.

¹¹ Por. *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 1968; A. L. Szafrński, *Inspiracje Soboru Watykańskiego II w teologii pastoralnej*, w: *Myśl posoborowa w Polsce*, red. J. Myśkow, Warszawa 1970, s. 186–201; Zobacz także wybrane artykuły z publikacji zbiorowej: *Studia Soborowe. Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2014.

¹² Por. J. Pietrzykowski, *Salezianie w Polsce...*, s. 349n.

W latach osiemdziesiątych XX w. dużą popularnością wśród młodzieży zaczęła cieszyć się muzyka rockowa. Było z nią bezpośrednio związane także zjawisko subkultur młodzieżowych, które stały się wyrazem pokoleniowego buntu, skierowanego przeciwko egzystencji w rzeczywistości komunistycznego państwa¹³. Kościół odpowiedział wówczas bardzo konkretnie na to wyzwanie. W Polsce dosyć szybko rozpoczęto prowadzenie mniej lub bardziej zorganizowanych ewangelizacji na koncertach rockowych. Włączali się w nie także salezjanie. Pierwszy raz na dużą skalę „duszpasterstwo festiwalowe” prowadzono w Jarocinie. Ewangelizowano wówczas na polu namiotowym, organizowano msze św. za zmarłych muzyków, pokazy filmów, zapraszano ewangelizacyjne zespoły z Zachodu¹⁴, przykładowo holenderski zespół No Longer Music¹⁵. Relacje, spostrzeżenia i refleksje z ewangelizacji w roku 1986, zostały zebrane i wydane przez Salezjańskie Centrum Młodzieżowe w Warszawie¹⁶.

Po kilku latach z doświadczeń Jarocina skorzystano przy organizacji inicjatywy ewangelizacyjnej podjętej na Przystanku Woodstock w Żarach w 1998 i 1999 roku „Przystanek Jezus”, bo tak nazwano owe przedsięwzięcie (zresztą za sprawą młodzieży salezjańskiego ruchu ewangelizacyjnego „Pustynia Miast”¹⁷), zaliczyć należy do największych osiągnięć polskiego Kościoła na polu ewangelizacji młodzieży. Od tamtych lat systematycznie inicjatywa ta jest obecna na Przystanku Woodstock, który w ostatnich latach zadomowił się w Kostrzynie. Biorą w niej udział kapłani, klerycy, siostry zakonne i spora grupa ludzi świeckich, zwłaszcza młodych, którzy na co dzień angażują się w misję Kościoła poprzez działalność w ruchach i wspólnotach formacyjnych. W tym gronie regularnie pojawiają także

¹³ Por. P. Zieliński, *Scena rockowa w PRL. Historia, organizacja, znaczenie*, Warszawa 2005; K. Sipowicz, *Hipisi w PRL-u*, Warszawa 2008; *Spontaniczna Subkultura Młodzieżowa, Wybrane zjawiska*, pod redakcją Jerzego Wertensteina-Żuławskiego i Mirosława Pęczaka, Wrocław 1991; M. Filipiak, *Od subkultury do kultury alternatywnej. Wprowadzenie do subkultur młodzieżowych*, Lublin 1999; M. Pęczak, *Mały Słownik Subkultur Młodzieżowych*, Warszawa 1992.

¹⁴ Więcej na temat duszpasterstwa podczas festiwalu w Jarocinie zob.: K. Lesiakowski, P. Perzyna, T. Tobolek, *Jarocin w obiektywie bezpieki*, Warszawa 2004; *Satanizm wczoraj a dziś. Rozmowa z ks. Walerianem Świącickim, duszpasterzem „Jarocina”*, „Zorza”, 15 I 1989, s. 1, 12–13; *Jarocin '86*, Salezjańskie Centrum Młodzieżowe, Warszawa 1987.

¹⁵ Por. D. Malejonek, *Wstęp*, w: D. Pirce, *Tańczący ze skinami... i inne rozważania biblijne*, tł. B. Raczkiewicz, Kraków 1999, s. 7–8; *Radykalni. Z Budzym, Dzikim, Maleo i Stopą rozmawia Marcin Jakimowicz*, Katowice 1997, s. 98; W późniejszych latach zespół NLM brał wielokrotnie udział w różnych inicjatywach ewangelizacyjnych w Polsce. Por. D. Pierce, *Żyjąc w klatce na szczury*, Kraków 2004, s. 182–183.

¹⁶ Por. *Jarocin '86*, (opr. zbiorowe), Salezjańskie Centrum Młodzieżowe, Warszawa 1987.

¹⁷ Por. J. Wąsowicz, *Odsłona pierwsza*, w: *Kiedy Jezus przychodzi w glanach*, red. A. Draguła i inni, Gorzów 2003, s. 15–18; K. Borowik, *Przystanek Jezus Żary* '99, „Ruah Magazyn Muzyczny” 1999, nr 8, s. 14–16; C. Sękalski, *Przystanek Jezus*, „List” 1998, nr 11, s. 19–22.

się salezianie, salezjanki i młodzież związana z salezjańskim duszpasterstwem. Bogactwo różnorodności charyzmatów, jakie jest obecne na „Przystanku Jezus”, owocuje wymianą doświadczeń oraz bogactwem metod i środków zastosowanych w ewangelizacji¹⁸.

W latach dziewięćdziesiątych XX w. w środowiskach salezjańskich rozpoczęły działalność formacyjną wśród młodzieży ruchy ewangelizacyjne. Pierwszym była Salezjańska Pielgrzymka Ewangelizacyjna, która powstała w 1992 roku. Po dwóch latach wyłoniła się z niej kolejna wspólnota – Salezjański Ruch Ewangelizacyjny „Pustynia Miast”¹⁹. Dotychczas Salezjańskie Wspólnoty Ewangelizacyjne (SWE) prowadziły działalność w kilkudziesięciu miejscowościach, głównie na terenie północnej Polski. W swojej posłudze na rzecz Nowej Ewangelizacji organizowały zwłaszcza w okresie wakacji wiele spotkań ewangelizacyjnych na ulicach, między blokami wielkich osiedli, podczas koncertów rockowych. Młodzież odwiedzała z programem ewangelizacyjnym szpitale, domy dziecka, więzienia, poprawczaki, zakłady wychowawcze, jednostki wojskowe. Animowała liczne rekolekcje, dni skupienia dla młodzieży, czuwania modlitewne i koncerty. W swojej działalności odwoływała się do niekonwencjonalnych metod głoszenia Dobrej Nowiny, takich jak pantomimy, krótkie formy teatralne, happeningi. Od kilkunastu już lat (po dzień dzisiejszy) młodzież z SWE prowadzi ogólnopolskie czuwanie w Bazylice Jasnogórskiej w nocy z 14 na 15 sierpnia. Regularnie uczestniczy w nich kilka tysięcy młodzieży²⁰.

W tym samym czasie w kręgach salezjanów związanych z ruchem charyzmatycznym zrodził się również Salezjański Ruch Ewangelizacyjny „Saruel”. Z tą wspólnotą łączy się wiele inicjatyw wydawniczych, projektów muzycznych,

¹⁸ Por. R. Jaroszewicz, *Miłość chodzi po Woodstocku*, Kraków 2007.

¹⁹ Więcej zob. D. Presnal, J. Wąsowicz, J. Gliściński, *Pustynia Miast. Salezjański Ruch Ewangelizacyjny*, Piła–Aleksandrów Kujawski–Łąd 2000, s. 7–34.

²⁰ Por. J. Wąsowicz, *Dziesięć lat w służbie Nowej Ewangelizacji. Bibliografia Salezjańskich Wspólnot Ewangelizacyjnych 1991–2001*, Łąd 2002, s. 5–44; Tenże, *Happening sposobem na ewangelizację*, „Katecheta” 2001, 2, s. 67. Na temat działalności ewangelizacyjnej wspólnot salezjańskich powstało kilka wartościowych prac magisterskich. Zob. przykładowo: L. Leśkiewicz, *Salezjańska Pielgrzymka Ewangelizacyjna w rzeczywistości Nowej Ewangelizacji w misji powszechnej Kościoła*, praca magistersko-licencjacka napisana pod kierunkiem ks. prof. dra hab. W. Kowalaka na Wydziale Misjologii UKSW, Warszawa 2000; T. Kiciński, *Ruch „Pustynia Miast” formą Nowej Ewangelizacji w świetle dokumentów salezjańskich*, praca magisterska napisana pod kierunkiem ks. prof. dra hab. H. Skorowskiego na Wydziale Teologicznym UKSW, Warszawa 2002; J. Jaszczuk, *Edukacyjna funkcja Salezjańskiego Ruchu Ewangelizacyjnego „Pustynia Miast”*, praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. A. Olubińskiego na Wydziale Pedagogiki i Wychowania Artystycznego Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2003 (W zbiorach Archiwum Salezjańskiego Inspektorii Pileckiej).

jak chociażby „Dekalog w sieci” i „Hip Hop dekalog”²¹. „Saruel” zajmuje się też posługą rekolekcyjną, organizuje warsztaty ewangelizacyjne, muzyczne, teatralne.

Patriotyczna Pielgrzymka Kibiców na Jasną Górę

Wspomniane powyżej Salezjańskie Wspólnoty Ewangelizacyjne (SPE i „Pustynia Miast”) od 2008 roku animują corocznie Ogólnopolską Patriotyczną Pielgrzymkę Kibiców na Jasną Górę, która najczęściej odbywa się w pierwszą sobotę po Nowym Roku. W swojej posłudze korzystają z wieloletnich doświadczeń ewangelizacyjnych związanych z duszpasterstwem salezjańskim, które zostały powyżej przywołane. Warto w tym miejscu podkreślić, że sam pomysł pielgrzymki kibicowskiej nie zrodził się jednak w tym kręgu, ale impuls do jej organizacji wyszedł ze środowiska kibiców Lechii Gdańsk, konkretnie zaś od legendarnego kibica tego klubu – Tadeusza Duffeka „Dufa” (1967-2005), który od lat osiemdziesiątych XX w. był zaangażowany w środowisko kibicowskie, także w działalność podziemnych struktur „Solidarności” oraz Federacji Młodzieży Walczącej. W późniejszych latach Duffek poświęcił się odrodzeniu i scalaniu się środowiska kibiców Lechii, odnowie tego klubu, także w wiele inicjatyw kibicowskich o zasięgu ogólnopolskim²². Kiedy zmagał się z chorobą nowotworową, marzył o pielgrzymce kibiców, którzy pod sztandarami patriotyzmu pielgrzymować będą do tronu jasnogórskiej Królowej Polski. Po śmierci Tadeusza Duffeka wyzwanie to podjęli jego przyjaciele, w tym gronie także jeden z salezjanów – ks. Jarosław Wąsowicz SDB, związany z działalnością SWE. Młodzież salezjańska chętnie zaangażowała się zaś w inicjatywę animacji pielgrzymki, podejmując ją jako wyzwanie ewangelizacyjne. Od strony formalnej od początku organizatorem Ogólnopolskiej Patriotycznej Pielgrzymki Kibiców na Jasną Górę jest Salezjańskie Stowarzyszenie Wychowania Młodzieży działające na terenie salezjańskiej inspektorii pw. św. Wojciecha w Pile²³.

²¹ Zob. *Dekalog w sieci*, red. P. Kawecki, A. Kęsiak, W. Kułaka, P. Sosnowskiego, Warszawa 2004; Dodatkowo do tej książki była płyta „*Hip Hop Dekalog 2004*”, na której zaproszeni przez salezjanów raperzy (m.in. Full Power Spirit, Vienio, Pele, Łyskacz, Evident, Wilk) wypowiedzieli się w swoim stylu o Dekalogu.

²² Więcej na temat T. Duffeka zob. J. Wąsowicz, *Król kibiców*, „Nowe Państwo – Niezależna Gazeta Polska”, nr 5 (2011), s. 23–27; Tenże, Tadeusz Kazimierz Duffek, <http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl>, [dostęp: 12 V 2012 r.]; Tenże, *Tadeusz „Dufa” Duffek (1968–2005) – biografia niepoprawna. Nie tylko politycznie...*, w: *Wielka Lechia Moich Marzeń. Pamięci Tadeusza Duffeka „Dufa” (1968–2005) w 10. rocznicę śmierci*, red. K. Nawrockiego, J. Wąsowicza, Gdańsk 2015, s. 11–19; H. Jankowski, *Wspomnienie pośmiertne o śp. Tadeuszu Duffeku*, w: J. Wąsowicz, *„Biało-Zielona Solidarność”. O fenomenie politycznym kibiców gdańskiej Lechii 1981–1989*, Gdańsk 2006, s. 13–15; „*Dufa*” nie żyje, „Dziennik Bałtycki”, 24 X 2005.

²³ Por. J. Wąsowicz, *Kibicowanie jako wartość – perspektywa społeczna i religijna*, w: *Euro*

Pielgrzymka kibiców nie jest jedynym tego rodzaju przedsięwzięciem w tej grupie środowiskowej. Przypomnijmy, że przy okazji śmierci Jana Pawła II msze organizowane przez kibiców odbyły się w wielu miastach Polski²⁴. Każdego roku w kwietniu kibice z Krakowa są zapraszani przez kapelanów sportowych na pielgrzymkę do Sanktuarium Miłosierdzia Bożego w Łagiewnikach. Pieszą pielgrzymkę do Piekar organizowali przez lata kibice Ruchu Chorzów. Styczniowe spotkanie pielgrzymkowe kibiców na Jasnej Górze ma jednak największy zasięg. W dużej mierze jest ona organizowana przez środowiska kibicowskie, co sprawia, że kibice traktują ją, zresztą słusznie, za własną inicjatywę. Informacje o kolejnej pielgrzymce są m.in. powielane przez kibicowskie portale internetowe i biuletyny meczowe²⁵.

Przesłanie ewangelizacyjne pielgrzymki

Przywołana tu pielgrzymka kibiców w pierwszej kolejności ma charakter religijny. Każdorazowo centralnym punktem jej programu jest Msza Św. w kaplicy cudownego obrazu. Jest ona okazją do wsłuchania się w katechezę Kościoła przystosowaną do odbiorcy i tematycznie związaną ze Słowem Bożym odczytanym podczas eucharystii oraz patriotycznym charakterem uroczystości. Takie zestawienie pozwala na praktyczną realizację ewangelizacji poprzez przepowiadanie Słowa Bożego i odwołanie się do teologii kultury, w zakres której mieści się doświadczenie polskiego patriotyzmu zakorzenionego w rodzimej historii. Msza Święta jest także okazją do przyjęcia eucharystii oraz spowiedzi świętej.

Organizatorzy zawsze starają się o odpowiednią oprawę liturgiczną i muzyczną tego nabożeństwa. Zazwyczaj animacją tych przestrzeni zajmują się Salezjańskie Wspólnoty Ewangelizacyjne, które przygotowują komentarze na rozpoczęcie i zakończenie eucharystii, teksty modlitwy wiernych, także elementy oprawy muzycznej. W przygotowanie liturgii włączają się też sami kibice, którzy

2012 – w *poszukiwaniu wartości* (Człowiek – Rodzina – Społeczeństwo, t. 21), red. J. Kostorz, Opole 2012, s. 135–143.

²⁴ Por. T. Sahaj, *Zachowania kibiców piłki nożnej po śmierci papieża Jana Pawła II*, w: *Sport jako kulturowa rzeczywistość*, red. Z. Dziubiński, Warszawa 2005, s. 246–251; Ciekawą kronikę wydarzeń na polskich stadionach związanych ze śmiercią Jana Pawła II zamieścił ogólnopolski miesięcznik „To my kibice”. Zob. „Pojednanie” dzień po dniu, „To my kibice” 2005, nr 5, s. 28–31.

²⁵ Por. J. Wąsowicz, *Kibicowanie jako wartość – perspektywa społeczna i religijna*, w: *Euro 2012 – w poszukiwaniu wartości*, s. 141–143; Tenże, *Moja Polska kibolska...*, s. 34–45; Zobacz także relacje o pielgrzymce w pismach kibicowskich: K. Olkiewicz, *Pielgrzymka kibiców Jasna Góra 07.01.2012*, „To My Kibice” 2012, nr 2, s. 16–17; VII *Patriotyczna Pielgrzymka Kibiców Jasna Góra* [Relacja Igora z Górnika Zabrze], „To My Kibice” 2015, nr 2, s. 4–6; VIII *Ogólnopolska Patriotyczna Pielgrzymka Kibiców Jasna Góra, 09.01.2016* [Relacja „Donnovan”], „To My Kibice” 2016, nr 2, s. 4–9.

wcześniej deklarują chęć posługi ministranckiej czy lektorskiej. Ponadto z pielgrzymką od jej początków związany jest chór utworzony z młodzieży z różnych parafii w Chorzowie, którego członkowie należą do sympatyków miejscowego Ruchu i podczas śpiewu na Jasnej Górze zawsze występują w barwach klubowych. Ten wymiar zaangażowania kibiców w liturgię jest szczególnie ważny, gdyż stanowi praktyczne wypełnienie postulatów uczestnictwa świeckich w misji prorockiej Chrystusa, kiedy „w wierze przyjmują słowo Chrystusa i głoszą je światu przez świadectwo życia i słowo, przez działalność ewangelizacyjną i katechezę”²⁶. Trzeba także podkreślić, że w posługę czytania Słowa Bożego na eucharystii angażują się znani w całym kraju kibice, związani ze środowiskiem od wielu lat, co jest także ich osobistym świadectwem wobec całej społeczności uczestników pielgrzymki²⁷.

Dodać należy, że pielgrzymkowa eucharystia posiada elementy charakterystyczne tylko dla kibiców takie, jak poświęcenie barw klubowych i narodowych oraz transparentów kibicowskich z hasłami patriotycznymi. Zawsze ma ono miejsce po zakończeniu liturgii eucharystycznej, przed rozesłaniem. Dotychczasowe doświadczenie pokazuje, że ten moment jest przez kibiców szczególnie ceniony. Wyciągnięte obok siebie w górę barwy klubów, których fani na co dzień są ze sobą skonfliktowani, robi wrażenie nawet na postronnych obserwatorach²⁸.

²⁶ Por. *Kompendium Katechizmu Kościoła Katolickiego*, tł. R. Murawski, J. Nowak, Kielce 2005, s. 69.

²⁷ Podczas pielgrzymki w 2016 r. jedno z czytań liturgicznych odczytane zostało w języku węgierskim, ponieważ kibice z tego kraju przyjechali wraz z polskimi fanami na Jasną Górę.

²⁸ Zob. wybrane relacje z pielgrzymek: J. Molka, *Pielgrzymka kibiców na Jasną Górę*, „Niedziela”, nr 49, 7 XII 2008; *Tenże, Kibice na Jasnej Górze*, „Niedziela”, nr 1, 4 I 2009, s. 39; J. Dudała, *Kibice na Jasnej Górze*, „Sport”, nr 289, 11 XII 2008, s. 1-2; *Tenże, Kibice w drodze na Jasną Górę*, „Tygodnik Solidarność”, nr 1, 3 I 2012, s. 29; *Jasna Góra: Pielgrzymka kibiców. Nie sprowadzaj niedzieli tylko do meczu*, Serwis Informacyjny PAP, www.pap.pl, [dostęp: 8 I 2011 r.]; *Pielgrzymka kibiców i duszpasterzy klubów piłkarskich*, www.jasnagora.com, [dostęp: 9 I 2001 r.]; M. Roman, *III Patriotyczna pielgrzymka kibiców*, www.prawica.net, [dostęp: 7 I 2011 r.]; M. Tadrzak-Mazurek, *Dwa oblicza kibica*, „Magazyn Salezjański Don Bosco” 2011, nr 2, s. 12–13; *Kibice na Jasnej Górze. Z organizatorem IV Patriotycznej Pielgrzymki ks. Jarosławem Wąsowiczem SDB rozmawia Marek Saturdski*, „Gazeta Polska Codzienna”, 5–8 I 2012, s. 18; *Pielgrzymka kibiców. Wywiad portalu „Blogmedia.24.pl” z ks. Jarosławem Wąsowiczem*, „Kronika Inspektorialna” 2010, nr 11, s. 105–109; *Cechą kibica jest wierność. Z ks. Jarosławem Wąsowiczem z Salezjańskiego Stowarzyszenia Wychowania Młodzieży rozmawia Małgorzata Bochenek*, „Nasz Dziennik”, 10 I 2011, s. 9; *Jestem kibolem. Z ks. Jarosławem Wąsowiczem SDB, kibicem Lechii Gdańsk, organizatorem Ogólnopolskiej Pielgrzymki Kibiców na Jasną Górę, rozmawia Iwona Świerżewska*, „Idziemy” 2012, nr 47, s. 18–19; K. Olkiewicz, *Pielgrzymka kibiców Jasna Góra 07. 01. 2012*, „To My Kibice!” 2012, nr 2, s. 16–17.

Przesłanie wychowawcze

Analizując dotychczasowe doświadczenia związane z pielgrzymkami kibiców na Jasną Górę, warto także zwrócić uwagę na ich wymiar wychowawczy, który w wielu momentach jest ściśle powiązany z omówionym powyżej wymiarem ewangelizacyjnym²⁹. Ta przestrzeń w znacznym stopniu realizowana jest wprost poprzez inicjatywy, które towarzyszą pielgrzymce. Nie pomijamy oczywiście w tym względzie wychowawczego charakteru samej eucharystii, która przecież nie tylko ewangelizuje, ale i wychowuje do wiary. Natomiast do wspomnianych wcześniej inicjatyw zaliczyć należy: panele dyskusyjne, wykłady, promocje książek, pokazy filmowe, sprawozdania stowarzyszeń kibicowskich z działalności charytatywnej i patriotycznej, koncerty muzyczne.

Generalnie większość ze wspomnianych powyżej przedsięwzięć koncentruje się na tematyce patriotyzmu. Ze zrozumiałych względów – w samej nazwie spotkania kibiców w sanktuarium na Jasnej Górze wyeksponowane jest słowo „patriotyzm”, jako wartość, która łączy całe środowisko, bez względu na codzienne klubowe animozje. Podczas dotychczasowych pielgrzymek odbyły się dwa panele dyskusyjne dotyczące tego zagadnienia, z udziałem duchownych, nauczycieli akademickich, polityków, dziennikarzy i znanych w środowisku przedstawicieli kibiców. Podczas pierwszej pielgrzymki panel odbył się pod hasłem „*Patriotyzm dzisiaj*”, natomiast w czasie drugiej – „*Kondycja polskiego patriotyzmu wśród kibiców*”. Podczas jubileuszowej piątej pielgrzymki zaplanowano wykład i prezentację książki prof. Wojciecha Polaka z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika zatytułowanej „*Patriotyzm dnia dzisiejszego*”. Do patriotyzmu wśród przedwojennych kibiców na Kresach w swoim wystąpieniu nawiązał też ks. Tadeusz Isakowicz – Zaleski, który podczas trzeciej pielgrzymki mówił o ludobójstwie dokonany przez ukraińskich nacjonalistów na naszych rodakach na Wołyniu. Ponadto wykłady na tematy historyczne na pielgrzymkach prowadzili dr hab. Sławomir Cenckiewicz, Tadeusz Płużański, Leszek Żebrowski. O swojej życiowej drodze i represjach za

²⁹ O wychowawczej, kulturotwórczej roli ewangelizacji zob. A. Lewek, *Nowa Ewangelizacja w duchu Soboru Watykańskiego II*, Katowice 1995, s. 215-274; F. W. Bednarski, *Teologia Kultury*, Kraków 2000, s. 99-154; Na temat pielgrzymki kibiców organizowanej przez Salezjańskie Stowarzyszenie Wychowania Młodzieży i udziale w niej kibiców Lechii Gdańsk, powstały ostatnio dwie prace dyplomowe z pedagogiki. Zob. K. Witkowska, *Działalność Salezjańskiego Stowarzyszenia Wychowania Młodzieży w opiniach młodych kibiców Lechii Gdańsk*, praca licencjacka napisana pod kierunkiem dra Krzysztofa Klimka na Wydziale Pedagogicznym Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej, Bydgoszcz 2012; K. Witkowska, *Wybrane problemy kibicowania sportowego w zarysie*, praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. A. Wojciechowskiego na Wydziale Pedagogicznym Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej, Bydgoszcz 2014. (W zbiorach Archiwum Salezjańskiego Inspektorii Pilskiej).

dziennikarskie śledztwo dotyczące Bronisława Komorowskiego opowiadał Wojciech Sumliński³⁰.

Z wychowaniem do postawy miłości wobec ojczyzny, która jest przewodnim motywem pielgrzymki kibiców, można także łączyć koncerty o tematyce historycznej. Na jednej z nich z recitalem dotyczącym Żołnierzy Wyklętych wystąpił Andrzej Kołakowski, koncertował też Paweł Piekarski, Leszek Czajkowski, Tadeusz Polkowski „Tadek”, zespół Forteca. Cieszy również fakt, że dzięki życzliwości ojców paulinów, wszystkie pielgrzymkowe wykłady, panele, koncerty odbywały się dotychczas w Sali o. Kordeckiego, w której znajduje się stała ekspozycja transparentów, z którymi na Jasną Górę w latach osiemdziesiątych pielgrzymowała opozycja³¹. W kontekście tematów podejmowanych dotychczas na jasnogórskich spotkaniach z kibicami, ma to swoją wymowę.

Pielgrzymka jest także okazją do wychowywania do postaw społecznych. W zbiorze podjętych dotychczas przedsięwzięć wymienić należy m.in. spotkanie i dyskusję na temat niezależnych mediów z red. Tomaszem Sakiewiczem, podczas czwartej pielgrzymki kibiców, czy też coroczne prezentacje multimedialne stowarzyszeń kibicowskich wybranych klubów, których znaczna część poświęcona jest działalności charytatywnej, np. całoroczny patronat nad domami dziecka, organizacja wakacji dla wychowanków tych placówek, zbiórki paczek dla kombatanów, akcje krwiodawstwa, zbiórki środków finansowych na skomplikowane i kosztowne operacje, społecznej – np. akcje antynarkotykowe i antyalkoholowe na stadionach, ogólnopolski sprzeciw stowarzyszeń kibiców przeciwko wprowadzeniu sprzedaży alkoholu na stadionach, tworzenie własnych komitetów wyborczych podczas wyborów samorządowych, patriotycznej – np. systematyczna opieka nad kombatanami, prezentacja najlepszych opraw meczowych o wydźwięku patriotycznym, graffiti, organizacja pokazów filmów o tematyce historycznej, wykładów z historii, udział w manifestacjach z okazji świąt narodowych i innych patriotycznych rocznic, troska o pamięć o lokalnych bohaterach. Prezentacje te, nie tylko pokazują odbiorcom, jak duży jest zakres inicjatyw podejmowanych przez środowiska kibicowskie, ale są również okazją do wymiany doświadczeń oraz inspiracją do organizowania podobnych przedsięwzięć, dla mniej dotychczas zaangażowanych środowisk³². Warto na koniec wspomnieć, że podczas ósmej

³⁰ P. Szymanowski, *Kibice – Wyklęty! Na kanwie Patriotycznych Pielgrzymek Kibiców na Jasną Górę, „Wyklęci”*. Ogólnopolski kwartalnik poświęcony Żołnierzom Wyklętym, nr 2, kwiecień-czerwiec 2016, s. 233–241.

³¹ Por. *Transparenty „Solidarności” w Zbiorach Sztuki Wotywnej na Jasnej Górze*, red. J. Golonka, Częstochowa 2009.

³² Więcej na temat edukacyjnej, patriotycznej i charytatywnej działalności stowarzyszeń kibicowskich w Polsce zob. m.in.: J. Wąsowicz, *Promocja historii narodowej i patriotyzmu w środowisku kibiców piłkarskich. Wybrane przykłady*, w: *Kultura fizyczna a kultura masowa*, red. Z. Dziubiński, M. Lenartowicz, Warszawa 2011, s. 423–431; Tenże, *Od „Marszu*

pielgrzymki na Jasną Górę kibice wystosowali kilka postulatów do premier rządu RP pani Beaty Szydło, na które uzyskali odpowiedź od prezes rady ministrów przesłaną na ręce ks. Jarosława Wąsowicza³³.

Zakończenie

Pielgrzymka kibiców na Jasną Górę jest stosunkowo nową inicjatywą, analizując jednak jej rozwój i rosnącą z roku na rok frekwencję uczestników, wydaje się być przedsięwzięciem perspektywicznym. Jest cennym wydarzeniem o charakterze ewangelizacyjnym i wychowawczym. Wpisuje się w salezjańską tradycję systemu prewencyjnego, w którym wychowawcy młodzieży koncentrują się na dobru, poprzez które można wyeliminować zagrożenie złem. W środowisku kibiców, gdzie te dwa wymiary ludzkiej egzystencji – dobra i zła – są wyraźnie obecne, wszelkie inicjatywy wspierające pozytywne działania są niezwykle cenne. Kibicowska pielgrzymka jest także ciekawą przestrzenią, w której znakomicie może być realizowana idea Nowej Ewangelizacji, tak żywo promowana we współczesnym Kościele.

Organizacja pielgrzymki jest wyzwaniem trudnym. Napotyka wciąż na wiele przeszkód zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych. Wśród tych pierwszych wymienić należy zwłaszcza te, które towarzyszą każdemu ludzkiemu przedsięwzięciu i tym bardziej są związane z walką duchową, która rozgrywa się przy okazji ewangelizacji. Są nimi m.in. strach czy zniechęcenie³⁴. Przyczyny zewnętrzne, to zupełne niezrozumienie idei pielgrzymki przez media głównego nurtu, które ignorują albo rozgrywają wszelkie pozytywne inicjatywy kibicowskie w Polsce dla doraźnych celów politycznych, w ogólnej ocenie tego środowiska posługując się stereotypami, zupełnie nie zauważając wyraźnych zmian jakie pojawiły się w nim w ostatnich latach³⁵. Wydaje się, że idea prezentowanej tu pielgrzymki, jest

*Zwycięstwa” do „Marszu Niepodległości”. Przegląd patriotycznych inicjatyw środowiska kibicowskiego w Polsce w roku 2011, „Grot. Zeszyty Historyczne poświęcone historii wojska i walki o niepodległość” 2011, nr 34–35, s. 133–146; Tenże, Środowisko kibiców piłkarskich a proces socjalizacji (na przykładzie działalności Stowarzyszenia Kibiców Lechii Gdańsk „Lwy Północy”), w: *Kultura fizyczna a socjalizacja*, red. Z. Dziubiński, K. W. Jankowski, Warszawa 2012, s. 203–212; O działaniach charytatywnych zob. także sprawozdania poszczególnych stowarzyszeń kibicowskich na www.ozsk.pl*

³³ Zob. Beata Szydło odpowiada na apel kibiców. „PiS zawsze głosił postulat rzetelnej i realnej, a nie jedynie fasadowej lustracji”, <http://wpolityce.pl/spoleczenstwo/279889-tylko-u-nas-beata-szydlo-odpowiada-na-apel-kibicow-pis-zawsze-glosil-postulat-rzetelnej-i-realnej-a-nie-jedynie-fasadowej-lustracji> [dostęp: 30 I 2016 r.]

³⁴ Por. J. F. Callens, *Ewangelizacja szkołą miłości*, tł. A. Graboń, „Zeszyty Odnowy w Duchu Świętym” 1999, nr 6, s. 32–36.

³⁵ Por. przykładowo artykuł w „Gazecie Wyborczej” wprost atakujący organizatora pielgrzymki: K. Wiśniewska, *Ksiądz, który kibolom się kłania*, „Gazeta Wyborcza”, 12 XII 2012, s. 7.

także nie do końca zrozumiana przez środowisko duszpasterstwa sportowców. Wynika to zapewne faktu zróżnicowania pojęcia „kibic”, „ruch kibicowski” czy „środowisko kibicowskie”, hermetyczności tego środowiska, cenionej przez niego niezależności, przez co ciężko przebić się z inicjatywami wprost nie płynącymi z tej grupy. Często sam sport, dla ludzi związanych ze środowiskiem kibiców, jest sprawą drugorzędną, co dla osób postronnych, nie orientujących się w jego realiach, może wydawać się paradoksem.

Uważam jednak, że prezentowana w powyższej wypowiedzi pielgrzymka, jeśli okaże się przedsięwzięciem trwałym, może stać się inspiracją do dyskusji nad organizacją odrębnego od sportowców duszpasterstwa kibiców i ważnym przyczynkiem do jego ewentualnej inauguracji³⁶. Pamiętać przy tym jednak trzeba, a tego uczy doświadczenie organizacji spotkań kibiców na Jasnej Górze, że dysputa taka musi się odbywać przy czynnym udziale tych, do których jest kierowana, czyli osób związanych z ruchem kibicowskim.

Jak widać, każdy nowy pomysł społecznego i ewangelizacyjnego zaangażowania, a w tym zakresie mieści się pielgrzymka kibiców, spotyka się z różnym oddźwiękiem zarówno medialnym, jak i w środowiskach kościelnych oraz kibicowskich. Reasumując powyższe rozważania, trzeba podkreślić, że na pewno jest inicjatywą, nad którą warto się pochylić i dyskutować.

Słowa klucze: *Nowa Ewangelizacja, wychowanie do wiary, wychowanie patriotyczne, wychowanie do postaw charytatywnych, pielgrzymka kibiców, duszpasterstwo kibiców*

Summary

Educational and evangelistic dimension of Fans Patriotic Pilgrimage to Jasna Gora

The article analyzes educational and evangelistic dimension of the Fans Patriotic Pilgrimage to Jasna Gora, which has been organized by the Salesian Association for Youth Education since 2008. This initiative is a part of the work of the New Evangelization, it educates to the faith, and, at the same time, to the patriotic values, social attitudes charities. It also fits into the tradition of the Salesian preventive system, in which the educators of young people focus on the good, through which one can eliminate the threat of evil. In the world of fans, where these two dimensions of human existence – good and evil – are clearly present, all initiatives supporting positive actions are extremely valuable. The pilgrimage was taken with good reception in the fans

³⁶ Potrzebę organizacji duszpasterstwa kibiców zauważono już znacznie wcześniej. Por. P. Iwanek, *Duszpasterstwo sportu*, w: *Duszpasterstwo specjalne*, s. 352. Zob. także: J. Wąsowicz, *Kibicowanie jako wartość – perspektywa społeczna i religijna*, s. 141–142.

environment in Poland, which bodes hope for its further continuation. It may become the nucleus of discussion about the need for a formal organization of fans ministry.

Key words: *New Evangelization, education to the faith, patriotic education, upbringing attitudes to charity, pilgrimage of fans, fans ministry*

Bibliografia

Archiwum Salezjańskie Inspektorii Pilskiej

- Jaszczyk J., *Edukacyjna funkcja Salezjańskiego Ruchu Ewangelizacyjnego „Pustynia Miast”*, praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. A. Olubińskiego na Wydziale Pedagogiki i Wychowania Artystycznego Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2003.
- Kiciński T., *Ruch „Pustynia Miast” formą Nowej Ewangelizacji w świetle dokumentów salezjańskich*, praca magisterska napisana pod kierunkiem ks. prof. dra hab. H. Skorowskiego na Wydziale Teologicznym UKSW, Warszawa 2002.
- Leśkiewicz L., *Salezjańska Pielgrzymka Ewangelizacyjna w rzeczywistości Nowej Ewangelizacji w misji powszechnej Kościoła*, praca magistersko-licencjacka napisana pod kierunkiem ks. prof. dra hab. W. Kowalaka na Wydziale Misjologii UKSW, Warszawa 2000.
- Witkowska K., *Działalność Salezjańskiego Stowarzyszenia Wychowania Młodzieży w opiniach młodych kibiców Lechii Gdańsk*, praca licencjacka napisana pod kierunkiem dra Krzysztofa Klimka na Wydziale Pedagogicznym Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej, Bydgoszcz 2012.
- Witkowska K., *Wybrane problemy kibicowania sportowego w zarysie*, praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. A. Wojciechowskiego na Wydziale Pedagogicznym Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej, Bydgoszcz 2014.

Dokumenty

- Kompendium Katechizmu Kościoła Katolickiego*, tł. R. Murawski, J. Nowak, Kielce 2005.
- Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 1968.

Opracowania

- Bednarski F. W., *Teologia Kultury*, Kraków 2000.
- Borowik K., *Przystanek Jezus Żary’ 99*, „Ruah Magazyn Muzyczny” 1999, nr 8.
- Buksa S., *Doświadczenie wychowawcze św. Jana Bosko w służbie ewangelizacji*, Warszawa 2009.
- Callens J. F., *Ewangelizacja szkołą miłości*, tł. A. Graboń, „Zeszyty Odnowy w Duchu Świętym”, nr 6 (1999).
- Cechą kibica jest wierność. Z ks. Jarosławem Wąsowiczem z Salezjańskiego Stowarzyszenia Wychowania Młodzieży rozmawia Małgorzata Bochenek*, „Nasz Dziennik”, 10 I 2011.
- Chmielewski M. T., *W trosce o wychowanie patriotyczne młodzieży. Refleksje na kanwie systemu wychowawczego św. Jana Bosko*, „Saeculum Christianum” 2005, t. 12, nr 2.
- Dekalog w sieci*, red. P. Kawecki, A. Kęsiak, W. Kułaka, P. Sosnowskiego, Warszawa 2004.
- Drobot P., *Nowa ewangelizacja a przekaz wiary chrześcijańskiej*, „Homo Dei” 2012, nr 4.

- Drożdż B., *Metodologia Nowej Ewangelizacji (definicja i zasady)*, w: *Być solą ziemi. Kościół domem i szkoła komunii. Program duszpasterski Kościoła w Polsce na lata 2010–2013*, red. Sz. Stułkowski, Poznań 2012.
- Drożdż B., *Nowość Nowej Ewangelizacji*, „Perspektiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 2012, 1.
- Dudała J., *Kibice na Jasnej Górze*, „Sport”, 11 XII 2008.
- Dudała J., *Kibice w drodze na Jasną Górę*, „Tygodnik Solidarność”, nr 1, 3 I 2012.
- Dufó” nie żyje, „Dziennik Bałtycki”, 24 X 2005.
- Filipiak M., *Od subkultury do kultury alternatywnej. Wprowadzenie do subkultur młodzieżowych*, Lublin 1999.
- Franciszek, *Miłosierdzie to imię Boga. Rozmowa z Andreą Torniellim*, przekł. Joanna Ganobis, Kraków 2016.
- Grajewski A., *Blachnicki Franciszek Karol (1921–1987), kapłan diecezji katowickiej*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, t. I, red. J. Myszor, Warszawa 2002, s. 16.
- Grajewski A., *Oskarżony ks. Franciszek Blachnicki*, „Więź” 2001, nr 5.
- Jankowski H., *Wspomnienie pośmiertne o śp. Tadeuszu Duffeku*, w: J. Wąsowicz, „Białe-Zielona Solidarność”. *O fenomenie politycznym kibiców gdańskiej Lechii 1981–1989*, Gdańsk 2006.
- Jarocin '86, (opr. zbiorowe), Salezjańskie Centrum Młodzieżowe, Warszawa 1987.
- Jaroszewicz R., *Miłość chodzi po Woodstocku*, Kraków 2007.
- Jasna Góra: Pielgrzymka kibiców. Nie sprowadzaj niedzieli tylko do meczu, Serwis Informacyjny PAP, www.pap.pl
- Jestem kibolem. Z ks. Jarosławem Wąsowiczem SDB, kibicem Lechii Gdańsk, organizatorem Ogólnopolskiej Pielgrzymki Kibiców na Jasną Górę, rozmawia Iwona Świerżewska, „Idziemy” 2012, nr 47.
- Jędrzejewski M., *Młodzież a subkultury. Problematyka edukacyjna*, Warszawa 1999.
- Kalinowski M., *Duszpasterstwo młodzieży*, w: *Duszpasterstwo specjalne*, red. R. Kamiński, B. Drożdż, Lublin 1998.
- Kibice na Jasnej Górze. Z organizatorem IV Patriotycznej Pielgrzymki ks. Jarosławem Wąsowiczem SDB rozmawia Marek Saturdski*, „Gazeta Polska Codzienna”, 5–8 I 2012.
- Kmiecik-Jusięga K., *Szpaku. Metody pracy księdza Andrzeja Szpaka z młodzieżą różnych dróg*, Kraków 2013.
- Lesiakowski K., Perzyna P., Tobolek T., *Jarocin w obiektywie bezpieki*, Warszawa 2004.
- Lewek A., *Nowa Ewangelizacja w duchu Soboru Watykańskiego II*, Katowice 1995.
- Lewko M., *Ksiądz Bosko i jego „teatrzyk”*, „Seminare”, 9 (1987–1988).
- Łuczak H., *Posługa duszpasterska wśród młodzieży polskiej*, Wrocław 1994.
- Małejonek D., *Wstęp*, w: D. Pirce, *Tańczący ze skinnami... i inne rozważania biblijne*, tł. B. Raczekiewicz, Kraków 1999.
- Marszałek J., *Fascynacja sportem inspiracją autoedukacji w systemie profilaktycznym księdza Jana Bosko*, w: *Sport na przełomie tysiącleci: szanse i nadzieje*, red. Z. Dziubiński, Warszawa 2000.
- Marszałek J., *Pedagogia boiska w personalistycznym systemie wychowawczym św. Jana Bosko*, w: *Kościół a sport*, red. M. Barlak, Z. Dziubińskiego, Warszawa 1995.
- Michalewski W., *Mistycy i narkomani*, Warszawa 1992.
- Molka J., *Kibice na Jasnej Górze*, „Niedziela”, nr 1, 4 I 2009.
- Molka J., *Pielgrzymka kibiców na Jasną Górę*, „Niedziela”, nr 49, 7 XII 2008.
- Niegowski K., *Muzyka w systemie wychowawczym salezjanów ks. Bosko*, w: *Ksiądz Bosko i jego system wychowawczy*, red. J. Niewęglowski, Warszawa 2000.

- Niewęgłowski J., *Wychowawczo społeczna działalność salezjanów w Polsce w latach 1898–1989*, Warszawa 2011.
- Olkiewicz K., *Pielgrzymka kibiców Jasna Góra 07.01.2012*, „To My Kibice” 2012, nr 2.
- Ostrowski M., *Ruch Światło–Życie*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006.
- Paluch M., *Zarys historii Ruchu Światło–Życie*, Lublin–Kraków 1998.
- Parzyszek Cz., *Cele Nowej Ewangelizacji*, „Warszawskie Studia Pastoralne UKSW” 2011, nr 14.
- Parzyszek Cz., *Treść pojęcia „nowa ewangelizacja” według Jana Pawła II*, „Kultura–Media–Teologia” 2010, t. 2, nr 2.
- Pęczak M., *Mały Słownik Subkultur Młodzieżowych*, Warszawa 1992.
- Pielgrzymka kibiców i duszpasterzy klubów piłkarskich, www.jasnagora.com
- Pielgrzymka kibiców. Wywiad portalu „Blogmedia.24.pl” z ks. Jarosławem Wąsowiczem, „Kronika Inspektorialna” 2010, nr 11.
- Pierce D., *Żyjąc w klatce na szczury*, Kraków 2004.
- Pietrzykowski J., *Salezianie w Polsce 1945–1989*, Warszawa 2007.
- Pojednanie” dzień po dniu, „To my kibice” 2005, nr 5.
- Presnal D., Wąsowicz J., Gliściński J., *Pustynia Miast. Salezjański Ruch Ewangelizacyjny*, Piła–Aleksandrów Kujawski–Łąd 2000.
- Radykalni. Z Budzym, Dzikim, Maleo i Stopą rozmawia Marcin Jakimowicz, Katowice 1997.
- Roman M., III Patriotyczna pielgrzymka kibiców, www.prawica.net
- Sahaj T., *Zachowania kibiców piłki nożnej po śmierci papieża Jana Pawła II*, w: *Sport jako kulturowa rzeczywistość*, red. Zbigniewa Dziubiński, Warszawa 2005.
- Salezjańskie duszpasterstwo młodzieżowe. Podstawowe punkty odniesienia*, tł. M. Stempel, red. D. Bartocha, Kraków 1999.
- Satanizm wczoraj a dziś. Rozmowa z ks. Walerianem Świącickim, duszpasterzem „Jarocina”*, „Zorza”, 15 I 1989.
- Sękalski C., *Przystanek Jezus*, „List” 1998, nr 11.
- Sipowicz K., *Hipisi w PRL-u*, Warszawa 2008.
- Spandaro A., *Il disegno di papa Francesco. Il volto futuro della Chiesa*, Bologna 2013.
- Spontaniczna Subkultura Młodzieżowa, Wybrane zjawiska*, red. J. Wertenstein–Żuławski i M. Pęczak, Wrocław 1991.
- Studia Soborowe. Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2014.
- Szafrański A. L., *Inspiracje Soboru Watykańskiego II w teologii pastoralnej*, w: *Mysł posoborowa w Polsce*, red. J. Myśkow, Warszawa 1970.
- Szpak A., *Pracuję z narkomanami*, „Znaki Czasu” 1990, nr 18.
- Szpak A., *Z doświadczeń katechetów w pracy duszpasterskiej wśród narkomanów*, w: *Patologia społeczna wśród młodzieży. Materiały katechetyczne*, red. M. Majewski, Kraków 1985.
- Tadrzak-Mazurek M., *Dwa oblicza kibica*, „Magazyn Salezjański Don Bosco” 2011, nr 2.
- Transparenty „Solidarności” w Zbiorach Sztuki Wotywniej na Jasnej Górze*, red. J. Golonka, Częstochowa 2009.
- VII Patriotyczna Pielgrzymka Kibiców Jasna Góra* [Relacja Igora z Górnika Zabrze], „To My Kibice” 2015, nr 2.
- VIII Ogólnopolska Patriotyczna Pielgrzymka Kibiców Jasna Góra, 09.01.2016* [Relacja „Donnovan”], „To My Kibice” 2016, nr 2.
- Wąsowicz J., *Biało – zielona Solidarność”. O fenomenie politycznym kibiców gdańskiej Lechii 1981–1989*, Gdańsk 2006.

- Wąsowicz J., *Dziesięć lat w służbie Nowej Ewangelizacji. Bibliografia Salezjańskich Wspólnot Ewangelizacyjnych 1991–2001*, Łąd 2002.
- Wąsowicz J., *Happening sposobem na ewangelizację*, „Katecheta” 2001, 2.
- Wąsowicz J., *Kibicowanie jako wartość – perspektywa społeczna i religijna*, w: *Euro 2012 – w poszukiwaniu wartości* (Człowiek– Rodzina– Społeczeństwo, t. 21), red. J. Kostorz, Opole 2012.
- Wąsowicz J., *Kibicowskie Patriotyczne Pielgrzymki na Jasną Górę*, „Myśl.pl” 2014, nr 30.
- Wąsowicz J., *Król kibiców*, „Nowe Państwo – Niezależna Gazeta Polska” 2011, nr 5.
- Wąsowicz J., *Moja Polska Kibolska*, Piła 2015.
- Wąsowicz J., *Od „Marszu Zwycięstwa” do „Marszu Niepodległości”. Przegląd patriotycznych inicjatyw środowiska kibicowskiego w Polsce w roku 2011*, „Grot. Zeszyty Historyczne poświęcone historii wojska i walki o niepodległość” 2011, nr 34–35.
- Wąsowicz J., *Odsłona pierwsza*, w: *Kiedy Jezus przychodzi w glanach*, red. A. Draguła i inni, Gorzów 2003.
- Wąsowicz J., *Promocja historii narodowej i patriotyzmu w środowisku kibiców piłkarskich. Wybrane przykłady*, w: *Kultura fizyczna a kultura masowa*, red. Z. Dziubiński, M. Lenartowicz, Warszawa 2011.
- Wąsowicz J., *Środowisko kibiców piłkarskich a proces socjalizacji (na przykładzie działalności Stowarzyszenia Kibiców Lechii Gdańsk „Lwy Północy”)*, w: *Kultura fizyczna a socjalizacja*, red. Z. Dziubiński, K. W. Jankowski, Warszawa 2012.
- Wąsowicz J., *Tadeusz „Duf” Duffek (1968–2005) – biografia niepoprawna. Nie tylko politycznie...*, w: *Wielka Lechia Moich Marzeń. Pamięci Tadeusza Duffeka „Dufa” (1968–2005) w 10. rocznicę śmierci*, red. K. Nawrocki, J. Wąsowicz, Gdańsk 2015.
- Wąsowicz J., *Tadeusz Kazimierz Duffek*, <http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl>,
- Wilk S., *Jan Bosko*, w: *Encyklopedia katolicka*, T. 7, red. S. Wielgus i in., Lublin 1997.
- Wilk S., *Sto lat apostołatu salezjańskiego w Polsce (1898–1998)*, Lublin– Warszawa 1998.
- Wiśniewska K., *Ksiądz, który kibolom się kłania*, „Gazeta Wyborcza”, 12 XII 2012.
- Wita G., *Areopagi nowej ewangelizacji*, „Studia Salvatoriana Polonica” 2012, t. 6.
- Wojczuk G., *Sacrosong. Geneza i rozwój na przykładzie dwóch wybranych sacrosongów: łódzkiego i krakowskiego*, „Roczniki Humanistyczne” 1983, t. 31, z. 1.
- Zieliński P., *Scena rockowa w PRL. Historia, organizacja, znaczenie*, Warszawa 2005.